

Hoe zou Tinbergen reageren op de coronacrisis¹

Erwin Dekker

Nederland zit, net als de rest van Europa, midden in de tweede golf van het coronavirus. Het was een eerdere tweede golf die een ongekende impuls gaf aan het werk van Jan Tinbergen, Nederlands grootste econoom en de oprichter van het CPB. Het was 1931, twee jaar na het uitbreken van de economische crisis, die we ons nu herinneren als de Grote Depressie. Alle economen, ook Tinbergen, verwachtten dat het een jaar van herstel zou worden. Dat was immers wat ze wisten uit het verleden, en wat de theorie voorspelde: de conjunctuurcyclus duurt zo'n 8 jaar. Op de neergang volgde een periode van herstel en daarna een nieuwe hoogconjunctuur.

De economie in die jaren werd nog vooral gezien als een natuurverschijnsel. Een wat bijzondere theorie uit de late negentiende eeuw had zelfs gesteld dat de conjunctuur verklaard kon worden aan de hand van zonnevlekken. Onzin, zo bleek. Maar het idee dat de economische cyclus niet veel anders was dan die cycli die we kenden uit de astronomie was wijdverbreid. De zon komt iedere dag op, de aarde cirkelt rond de zon in 365 dagen en een beetje, en de conjunctuurcyclus duurt 7 tot 8 jaar. Dat is de natuur, daar kun je niets aan doen.

Nou ja niets, je kunt de natuur wel meten. In die jaren werd er druk gewerkt door economen, inclusief Tinbergen, toen nog werkzaam bij het CBS, aan een zogeheten barometer. Die barometer zou kunnen laten zien waar we ons precies op de cyclus bevonden. Zeg maar, net zoals het corona-dashboard ons nu moet laten zien hoe hoog de golf is: kabbelend water, mooie surfgolf, gevaarlijk hoog, of Tsunami-niveau.

Maar in 1931 liet de natuur het afweten. Er volgde geen herstel, er kwam een tweede golf, en de werkloosheid nam verder toe, in 1933 zat de Nederland net als de rest van de westerse wereld nog dieper in de depressie dan in 1931. De meer hardlijnjige socialisten uit de kringen van Tinbergen zagen daarin de bevestiging van een andere theorie, die van Karl Marx. Hij had immers voorspeld dat crises steeds dieper en langduriger zouden worden, tot uiteindelijk het kapitalisme zichzelf zou vernietigen. Maar dat vond Tinbergen een enorm gevaarlijke gedachte. De gevolgen van de crises waren zo groot, het leed zo ondraaglijk, dat er nu iets gedaan moest worden. Daar kwam bij dat als de socialisten geen antwoord op deze crisis vonden, dan zouden anderen, met name de fascisten dat wel doen, zoals in Duitsland en Italië al was gebleken.

¹ Dit is de uitgeschreven versie van een lezing ter ere van het 75-jarig bestaan van het Centraal Planbureau gehouden op 29 oktober 2020.

De omslag van die jaren was zo fundamenteel dat we ons nu nauwelijks kunnen voorstellen dat de economie ooit werd gezien als een natuurverschijnsel, dat we simpelweg moesten ondergaan. De economie is nu een systeem dat we kunnen sturen, richten, een domein waar de overheid bij uitstek een verantwoordelijkheid voor draagt. Tinbergen was niet de eerste, noch de enige, die bijdroeg aan deze denkrevolutie. Maar de modellen die hij bij het CPB ontwikkelde waren van enorme invloed, ook internationaal. Hij stelde daarin dat de economie bestuurd kon worden met behulp van instrumenten, die konden worden ingezet voor het realiseren van beleidsdoelen. De overheid kreeg, letterlijk, controle over de rentestand door de nationalisatie van de centrale bank. De overheid kon begrotingsbeleid voeren, en zo waren er nog andere instrumenten, die de het kabinet in samenspraak met de experts van het CPB in staat stelden de economie de gewenste kant op te sturen.

Na die revolutie was de economie niet langer een natuurverschijnsel, maar eerder een complexe machine. De experts van het CPB wisten hoe die machine werkte en luisterden naar de regering die verschillende doelen afkondigden. Ze konden dan aan de experts bij het CPB vragen aan welke knoppen gedraaid moest worden om die doelen te bereiken. Vanaf dat moment was het de gedeelde verantwoordelijkheid van de politiek en de experts om de economie niet alleen te stabiliseren, maar ook te laten groeien. De natuur was beheersbaar geworden, niet langer spiegelde de economen zich aan de astronomen, maar nu aan de ingenieurs. Het was die wonderlijke combinatie van ingenieursdenken en morele verantwoordelijkheid die Tinbergen dreef. Hij herkende een vergelijkbare motivatie bij Lorentz, een andere grootheid van de Nederlandse wetenschap die ervoor had gezorgd dat de Afsluitdijk er kwam, en de Zuiderzee een gecontroleerd meer werd, het IJsselmeer.

Toen de andere grote golf kwam in 1953 bij de Watersnoodramp rekende Tinbergen ijverig mee aan economische kant van de Deltawerken. De natuur moest onder controle worden gebracht. Overstromingen waren dan misschien natuurlijke verschijnselen, de mens kon ze voorkomen. Net zoals het in de economie was gelukt, althans zo dacht hij toen, kon stabiliteit worden gecreëerd in de hele samenleving.

Het is deze manier van denken die ook in de coronacrisis bij ons is. Het natuurverschijnsel, het virus, kwam dan misschien onverwacht, maar daarna hebben we alles gedaan om het onder controle te krijgen. De prominente positie van de experts van het RIVM in het Outbreak Management Team was precies zoals Tinbergen zich de rol van de expert voorstelde: dichtbij de regering, maar net los genoeg van de politiek en de democratische controle door de niet-experts. Bovendien werkend *in dienst van* de samenleving. In Tinbergen's visie moest wetenschap vooral dienend zijn, in plaats van bijvoorbeeld afstandelijk, of kritisch.

De coronacrisis laat ook goed zien wat voor enorme verantwoordelijkheden dat met zich meebrengt. Het virus mag dan een natuurverschijnsel zijn, het ontstaan ervan wordt vooral vanuit groene hoek aan de mens geweten. Controle over de coronagolven is de directe verantwoordelijkheid van de overheid. En elke langdurige zieke en elke dode is een smet op haar presteren, de schuld van de overheid en het RIVM, en niet van de natuur. Net als in de

economie steeds meer de gedachte is gaan heersen dat zowel het controleren van de conjunctuurgolven als de negatieve gevolgen van economische neergang verantwoordelijkheden (en schuld) meebrengt voor de overheid.

Als ik naar premier Rutte luister die stelt, “Ik ben niet de baas”, dan klinkt het regelmatig alsof hij niet zo blij is met al die verantwoordelijkheid. Het ligt dan voor de hand om te stellen dat dit komt omdat hij liberaal is en daarom meer in persoonlijke dan in overheidsverantwoordelijk gelooft. Maar als we terugdenken aan de Tinbergenrevolutie van de jaren 30 dan zien we nog wat anders, namelijk dat we de politiek, of die nou liberaal, sociaal-democratisch, of conservatief is, verantwoordelijk hebben gemaakt voor de natuur. Natuurrampen mogen simpelweg niet meer gebeuren, of dat nu een economische crisis, een grote bosbrand, een watersnoodramp, of een pandemie is.

De economie en de natuur zijn beheersbaar, en dus zijn wij, of om in de geest van Tinbergen te spreken, zijn de experts en de politiek samen verantwoordelijk voor eventuele rampen. In mijn biografie, die over niet al te lange tijd zal verschijnen, concludeer ik dan ook dat voor Tinbergen, de economische expert bij uitstek, het allermoeilijkste is om los te laten, om te laten gaan, om te accepteren dat niet alles te beheersen en besturen is. Dus als Rutte het gevoel heeft dat die verantwoordelijkheid te groot is, dan is het terecht als hij stelt: “Dit de schuld, eh ik bedoel, de erfenis is van Tinbergen”.

Auteur

Erwin Dekker (e-mail: e.dekker@eshcc.eur.nl) is assistant professor culturele economie bij de Erasmus Universiteit Rotterdam. Zijn biografie over Jan Tinbergen zal in het voorjaar van 2021 verschijnen. Hij heeft veelvuldig gepubliceerd over de geschiedenis van de economische theorie en publiceerde eerder *The Viennese Students of Civilization* over economen in het Weense interbellum.